

**О. Боронь, канд. філол. наук, ст. наук. співроб.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України**

ІНТЕРТЕКСТ ЄВГЕНА ГРЕБІНКИ В ПОВІСТЯХ Т. ШЕВЧЕНКА

Прямі відсилання до прози Є. Гребінки у Шевченкових повістях і численні перегауки у творчості обох письменників системно розглянуто як закономірний вияв інтертекстуальності.

Ключові слова: інтертекстуальність, претекст, ремінісценція, алюзія.

Прямые отсылки к прозе Е. Гребенки в повестях Т. Шевченко и многочисленные аналогии в творчестве обоих писателей системно рассматриваются как закономерное проявление интертекстуальности.

Ключевые слова: интертекстуальность, претекст, реминисценция, аллюзия.

Direct references to the prose by Hrebinka in the stories by Shevchenko and numerous analogies between the works of both writers are considered systematically as a natural manifestation of intertextuality.

Key words: intertextuality, ante-text, reminiscence, allusion.

Досі відкритим залишається питання ґенези прозової творчості Т. Шевченка, головно повістей, попри значний нагромаджений матеріал спостережень у згаданій царині. Як видається, не приділено належної уваги з'ясуванню впливу на повісті саме українських прозаїків – попередників Т. Шевченка, на відміну від загалом докладно вивченої в такому аспекті російської літератури, що, як відомо, істотно позначилася на тематиці та художніх прийомах його прози. Якщо дослідження традицій Г. Квітки в Шевченкових повістях має вже доволі тривалу й плідну історію (праці О. Білецького [1], Л. Кодацької [16] та інших [4]), то, слід визнати, аналогічні студії над прозовою спадщиною Є. Гребінки ще навіть не розпочиналися. Загалом про творчі взаємини Є. Гребінки і Т. Шевченка, зокрема його роль у виданні "Кобзаря" 1840 року, спільну працю над підготовкою до видання альманаху "Ластівка", існує значна література: [2], [3], [14, 28–29] та ін.

П. Филипович одним із перших зробив спробу окреслити параметри Шевченкового впливу на поезію Є. Гребінки, зацентрувавши переважно контактні зв'язки, втім, не доведені остаточно. Водночас можливість зворотного впливу не розглядалася [25]. Так, М. Русанівський ствердив положення, що "творчість Гребінки не лишила більш-менш помітних слідів на Шевченкові. Скоріше можна знайти літературні аналогії в творах цих двох сучасників і сліди впливу Шевченка на свого старшого попередника" [21, 40]. Однак навіть на рівні аналогій прозова спадщина обох митців не розглядалася, хоча таке порівняння могло дати цінний

матеріал для розуміння міри закоріненості Т. Шевченка в тогочасний літературний процес, ступінь його оригінальності.

Лише один раз, як відомо, Т. Шевченко згадав Є. Гребінку в прозі – у повісті "Близнецы": "И ни слова также не скажу о выходе реченного кавалерийского полка из реченного города Переяслава, разве только, что многие мирные гражданки провожали полк, хотя погода не совсем благоприятствовала, по[тому] что шел зятяжной дождь, или, как назвал его покойный Гребенка, ехидный, сиречь мелкий и продолжительный. Но, невзирая на этот ехидный дождь, многие из гражданок провожали усачей своих до села N., другие – до местечка Борисполя, а остальные, и самые бескорыстные, провожали даже до пределов киевских, то есть до переправы на Днепре" [27, 12]. Це алюзія до повісті "Кулик" (1840): "– Нет, оно не холодно, а дождик идет, такой, знаете, ехидный, так всего и измочит, кажется, и небольшой, а пронзительный" [7, 436]. Слова, що пригадалися Т. Шевченку за півтора десятиліття після появи твору друком, належать у повісті сусідові, який таким чином натякає господарям, щоб ті пригостили його пуншем. Тривіальна побутова розмова різко контрастує з новиною, серед іншого повідомленою гостем, про смерть у в'язниці колишнього їхнього слуги Петрушки – кріпосного інтелігента. Трагічна історія кріпосних закоханих не могла залишити Т. Шевченка байдужим; таким чином, він безперечно читав повість Є. Гребінки. Засланий поет уводить колоритний Гребінчин епітет у традиційний для своєї творчості контекст – наруги військових над українськими дівчатами, які, мимоволі ставши покритками, зазнавали громадського осуду. У "Близнецах", на відміну від низки інших творів Т. Шевченка, ця тема не має самостійного значення, виконуючи функції передісторії, в якій коротко пояснюються обставини появи немовлят-близнюків на хуторі бездітних Сокир.

Уперше повість "Кулик" опубліковано в альманасі "Утренняя заря на 1841 год" (Спб., 1841), згодом її передруковано у виданні [6], що навряд чи могло потрапити до Т. Шевченка, який на той час подорожував Україною та вже у квітні 1847 р. був заарештований. Крім віршів О. Пушкіна й інших поетів, на сторінках альманаху побачили світ повість В. Одоєвського "Южный берег Финляндии в начале XVIII столетия", оповідання "Смерть Розы" В. Владиславлева тощо, які Т. Шевченко згодом також міг прочитати. Ймовірно, він ознайомився, і з Гребінчиними "Полтавскими вечерами" (Библиотека для чтения. – 1848. – № 6, № 10), позаяк у повісті "Художник" згадує про читання роману "Кларисса" Річардсона, опублікованого в тому ж часописі (1848. – № 1–7, № 12). Ф. Прийма небезпідставно припускає, що поет розпоряджав повним комплектом журналу за 1848 рік [19, 134].

Без сумніву, Т. Шевченко був обізнаний і з романом Є. Гребінки "Чайковский", у якому для п'яти епіграфів узято фрагменти його поезії (вперше опублікований в "Отечественных записках", 1843,

т. 27–28). У "Чайковском" використано один із мотивів найдавнішої української думи (створеної не пізніше XVI ст.) [24, 583] "Олексій Попович". Є. Гребінка посилається на збірку М. Максимовича "Украинские народные песни" 1834 р. [23, 14–18], де надруковано контамінований упорядником варіант думи під назвою "Черноморская буря" (згодом вона увійшла до наступного "Сборника украинских песен" М. Максимовича [22, 48–52]); близький варіант думи раніше оприлюднений М. Цертелєвим (Цертелев Н. Опыт собрания старинных малороссийских песней. – СПб., 1819). Збіркою М. Максимовича користувався і П. Куліш для свого роману "Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад" (1843), про що свідчить епіграф. Крім цих історичних романів, на популярність сюжету думи, як слушно зауважує Є. Кирилюк, вказує й те, що товариш Є. Гребінки по гімназії В. Романович написав її переспів – поему "Алексей Попович, запорожец" (1842) [15, 142]. Таким чином, Є. Гребінка не унікальний у своєму зверненні до названої думи. Вона має в романі важливе композиційне значення, слугуючи своєрідним лейтмотивом твору, до цитацій із неї письменник звертається неодноразово.

Один із ключових моментів для пізнання психології творчості Т. Шевченка відтворено в "Прогулке с удовольствием и не без морали" – опис сну розповідача, під час якого він чує виконання думи: "Рев бури спустился как будто бы тоном ниже и стал ослабевать, как усердный бас в конце обедни. В густой и тихой октаве бури мне послышалась грустно-заунывная мелодия нашей народной думы, "Думы о Алексее, пирятинском попovice". Мелодия сделалась слышнее, слова внятнее, и так, наконец, внятны, что я мог вторить поющему и голосом, и словами. И я вторил следующие стихи:

*На мори сынему, на камени билому
Ясный сокол квыльть-проквыляе,
На сынее море пыльно поглядае,
З моря добычи выжидает, выглядае.*

Мелодия, которой я начал вторить, переходит в речитатив и медленно стихает, как безнадежные стоны одиноко умирающего страдальца; наконец, и речитатив умолк" [27, 241]. Відмінності у тексті, зокрема четвертого рядка, не дають підстав уважати, що Т. Шевченко запозичив його зі збірок М. Максимовича. Цілком можна погодитися з О. Правдюком: "Черпав він свої знання не стільки із збірників, яких на той час було зовсім небагато (Цертелев, Максимович), скільки з безпосереднього знайомства з кобзарями, від яких поет, на нашу думку, й записував думи" [18, 37]. Однак, як вказує С. Росовецький, "про записи дум самим Шевченком відомостей не

маємо, а у творах своїх він користувався почутими та друкowanими варіантами" [20, 302]. Прикметно, що в аналізованому епізоді повісті відтворено саме процес живого звучання думи – в нерозривній єдності слів і мелодії. Однак для "Букваря южнорусского", де думу наведено повністю, як припускають Н. Вишнеvsька та В. Бородін [28, 439], її текст узято зі збірки М. Максимовича 1849 р., (щоправда, запис думи у збірках 1834 р. і 1849 р. майже тотожний – за винятком двох різночитань, які, власне, й дали підстави для такого висновку коментаторів). У тому, що джерелом тексту для букваря могли бути записи М. Максимовича, переконує факт наявності свого часу обох згаданих збірок в особистій бібліотеці Т. Шевченка [17, 341], однак із певністю твердити цього не можна, оскільки дума, очевидно, зазнала певної стилістичної обробки. У всякому разі дума "Олексій Попович" у повісті Т. Шевченка не тільки відсилає до очевидного фольклорного шару культури, але й імпліцитно – до літературної традиції, представленої, зокрема, романом Є. Гребінки, адже перегук між ними безсумнівний.

У "Близнецах" Т. Шевченко згадує про пирятинського полковника Миколу Свічку, під керівництво якого втік служити юний Никифір Сокира у час кампанії 1812 р. [27, 21]. Згодом, подорожуючи до Полтави, Никифір Федорович "поехал Гетманским шляхом через Ковалевку, в Свичкино Городище навестить при таком удобном случае друга своего и сына своего благодетеля полковника Свички – Льва Николаевича Свичку, или, как он называл себя, огарок, потому что свичка згорела на киевских контрактах" [27, 39]. Автор розповідає про дотепні витівки його батька, що зрештою призвели до занепаду багатих колись маєтків, "поэтому-то наследник его справедливо называл себя огарком" [27, 40]. Т. Шевченко справді був знайомий з Л. Свічкою, зятем Є. Гребінки (чоловіком його сестри, Ганни Павлівни); цей самий епізод він описав і в "Щоденнику" [28, 63], згадуючи про 1845 р. Як припускає П. Жур, поет міг познайомитися з ним раніше – влітку 1843 р. [11, 83]. Зрозуміло, славні прадіди Свічок не байдужі Є. Гребінці. "Чайковский" відкривається згадкою про них: "Когда в 1708 году Мазепа передался Карлу XII, пирятинцы под начальством храбрых Свечек отразили неприятеля...", – каже "грамотный малоросс" [8, 275]. Т. Шевченко у повісті, очевидно, спирався на враження від безпосереднього знайомства з Л. Свічкою і на його розповіді. Нині ж ця алюзія передбачає не стільки обізнаність із біографією письменника та його оточенням, скільки компетентного читача, орієнтованого на вітчизняне письменство, нагадує про популярний роман Є. Гребінки з української історії.

Спільним прийомом для обох письменників стало уведення до російськомовного твору автономних описів народних звичаїв та обрядів. Скажімо, в "Наймичке" Т. Шевченко замилювано зображує свято об-

жинків, протиставляючи позірній красі свята важку працю жниць. Наведемо початок відомого фрагменту: "В такую-то вечернюю пору возвращались в село с поля молодые прекрасные жницы. И как в этот день жнива были окончены, то они, каждая для себя и для освящения в церкви, сплели венки из колосьев пшеницы, жита и васильков и, увенчавшись венком, возвращались с песнями ввечеру в село, выбрав сначала из среды себя царицу, чтоб было кому песни припевать. Впереди всех их, тихо выступая, шла прекрасная царица свята; стыдливо, как бы от тяжести венка, опустила на грудь свою прекрасную смуглую голову, укрытую золотистым венком и распущенною черною косою; в руках у нее был серп и небольшой сноп жита, перевитый зеленою березкою. Настоящая Церера. За нею шли девушки и пели в честь ее свои заунывные песни; за девушками шли молодые косари – они косили отаву на Суле – с косами и скромно вторили им" [26, 60]. Цей уривок виразно кореспондує з відповідним описом у Гребінчиних "Записках студента" (1838–1841): "Обычаи всегда для меня священны: в них отзывается патриархальная простота наших предков. И нет, по-моему, лучше обычая и веселее праздника обжинков. Когда совершенно кончится жатва, поселяне и поселянки сплетают из хлебных колосьев венки, украшают его цветами и плодами, выбирают из среды себя девушку, лучшую по красоте душевной и телесной, венчают ее этим золотым венком и с песнями, нарочно сочиненными по случаю праздника, идут веселою толпою поздравлять помещика с окончанием полевых работ" [7, 454]. Порівняння фрагментів увиразнює спорідненість художньої манери обох прозаїків, пошук ними предмету зображення в народних традиціях.

У повістях "Кулик", "Записки студента" Є. Гребінка плідно апробував поширену в літературі того часу епістолярну та щоденникову форми, згодом з успіхом так само використав Т. Шевченко у повістях, зокрема листи уведено до повістей "Музыкант", "Близнецы", "Художник", "Прогулка с удовольствием и не без морали".

Т. Шевченко неодноразово звертається до проблеми освіти, рідного виховання, художньо загостривши її в повісті "Несчастный", де змальовано поступову моральну деградацію головного персонажа через брак справжньої турботи про становлення особистості, замінену сліпою материнською любов'ю. Інакше склалася доля Сені з однойменної повісті Є. Гребінки (1841), позбавленого родинного піклування, а згодом і освіти, змалку розбещеного легковажною аристократкою. Обоє персонажів єднає відсутність просвіченості, міцних моральних настанов. Є. Гребінка не схильний драматизувати ситуацію, виводячи Сеню як поширений наслідок усталеного штибу життя вищих верств, натомість Т. Шевченко прагне змусити читача замислитися над шляхами зміни такої ситуації, ненав'язливо пропонує власне бачення. Прозаїки подекуди однаково використовують поширені в романтичній літера-

турі характеристичні штрихи, скажімо, позу Наполеона: "Становой ходит по комнате, руки крестом à la Napoléon" ("Сеня") [8, 186]; "До само-го почти обеда ходил он по кабинету, залажа руки за спину или останавливаясь перед мишенью, и складывал руки на груди à la Napoléon и даже позицию принимал Наполеона. И в этом положении он был невыразимо смешон" ("Несчастный") [26, 252–253].

Тісно пов'язане з цим ідейно-тематичним комплексом і питання згубного впливу на розвиток особистості військового середовища, про що Т. Шевченко промовисто писав у "Близнецах" та в "Несчастном", не забуваючи згадувати про це при кожній слушній нагоді в інших повістях. Фабула "Княгини" має свою аналогію в оповіданні Є. Гребінки "Так иногда люди женятся" (1839), у якому так само життя дружини занпащає офіцер-росіянин. Є. Гребінка, на відміну від Т. Шевченка, не акцентує трагічних моментів, пов'язаних зі смертю героїв, які стали жертвами власної легковажності та довірливості, однак його висновок теж доволі прозорий.

Єднає Т. Шевченка і Є. Гребінку зображення мистецької сфери. Повість "Художник" кількома моментами перегукується з "Рассказом" (1846), головний герой якого переживає неймовірне емоційне потрясіння від споглядання картини К. Брюллова "Вознесіння Богоматері", що кардинально змінює його життя: він вирішує стати живописцем. Є. Гребінці важливо підкреслити вплив мистецтва на людину. Його персонаж зізнається: "...и вот я, благодаря Бога, художник, люблю мое художество, как самого себя – и счастлив, и спокоен" [9, 117]. Таке утилітарне розуміння мистецтва, самозаспокоєність не властиві художнику Т. Шевченка, в нього справжня творчість – це муки пошуку адекватних задуму засобів художнього втілення. Важливе місце в повісті "Художник" відведене постаті К. Брюллова, в оповіданні Є. Гребінки його картина визначає розвиток сюжетної дії.

Низка збігів спостерігається між прозою Т. Шевченка та повістю "Доктор" (1844) Є. Гребінки. У "Близнецах", як і в "Докторе", один із персонажів – колоритний учитель-семінарист, який відіграє важливу роль у житті своїх вихованців. Його зображення цілком відмінне в обох письменників, але прикметне зверненням митців до субкультури мандрованих дяків, виявляє їхню обізнаність із давніми українськими звичаями. Названі повісті перегукуються художнім баченням фатальних наслідків шлюбу для душевно діткливого, наївного лікаря – в одному випадку і морально чистого, обдарованого, запального митця – в іншому. Втім, схожість ця суто зовнішня. В обох творах призвідниця трагічної розв'язки вагітна до шлюбу від сторонньої особи, але якщо в Т. Шевченка рішення юного художника – свідомий учинок шляхетної людини, покликаний урятувати жінку від громадського осуду, то в Є. Гребінки Іван Тарасович дізнається про ці при-

ховані обставини вже після одруження і щиросердно пробачає нечесну красуню, поступаючись життєвській необхідності.

Віддалена типологічна паралель можлива у мотиві розкаяного грішника – повість "Сила Кондратьєв" Є. Гребінки, опублікована 1848 року, коли Т. Шевченко був уже на засланні, та "Варнак". Є. Гребінка тяжіє до абсолютно чужого для Т. Шевченка моралізаторства, прямолінійної дидактики, створюючи образ зарозумілого торгівця, який дитиною украв у лаврських печерах срібний карбованець, у чому, зрештою, покаювся на схилі літ через докори совісті та нав'язливі видіння, віддарувавши церкві десятки тисяч. Письменника цікавить психологічний портрет Сили Кондратьєва, однак він не виходить за межі розважально-повчальної оповіді. Тоді як Т. Шевченко відтворює страждання Кирила, зумовлені соціальними обставинами, а згодом і паплюженням особистого щастя, мотивуючи в такий спосіб його жадобу помсти. Кирило морально страждає через мимовільне вбивство, однак знаходить заспокоєння, як і Сила Кондратьєв, у релігії, прийнявши рішення суду.

Очевидно, одними й тими ж життєвими спостереженнями над тогочасним побутом зобов'язані появою кумедні постаті євреїв-факторів у Шевченковій "Прогулке с удовольствием и не без морали" та в оповіданні "Фактор" Є. Гребінки (1845). У першій із них один з епізодів побудований як сповнений прихованого комізму діалог із фактором: розповідач ставить йому неможливі, як гадає, до реалізації завдання, після успішного виконання яких називає "жидка настоящим слугою пана Твардовского" [27, 213], тобто чортом. Є. Гребінка в оповіданні дотепно спростовує поширений стереотип про меркантильного єврея-посередника, нездатного на почуття вдячності.

Т. Шевченкові були відомі й розповіді про розбійника Телепня, що засвідчує відповідна згадка в "Археологічних нотатках" [28, 216]. Можливо, він читав й однойменне оповідання Є. Гребінки, вперше опубліковане в "Рассказах пирятинца" (1837). Цілий ряд інших збігів у прозі обох митців може пояснюватися близькими реаліями, спільним літературним контекстом, випадковістю і т. п., як, наприклад, згадка про Еккартсгаузена в "Близнецах" [7, 11] і зчаста в Є. Гребінки ("Двойник", "Сеня", епіграф до "Бывальщины"). Вочевидь, твори німецького письменника користувалися неабиякою популярністю свого часу й були широко відомі. На засланні Т. Шевченко, звісно, не мав змоги, читати його праці (про що опосередковано свідчить наведена ним неточно назва російського перекладу праці "Ключ к таинствам природы"), тому не варто відкидати ймовірність посередництва в цьому разі творів Є. Гребінки, однак це лише припущення.

Архітектоніка повістей обох письменників схожа: як і Т. Шевченко, Є. Гребінка теж незрідка використовує дигресії, але, на відміну від нього, не зловживає ліричними відступами, підтримуючи розвиток

сюжету, а головне – інтерес читача. Подорожні враження, опис шляху, дорожніх труднощів, перешкод і ускладнень – традиційні для Є. Гребінки. Т. Шевченко теж часто вдається до форми дорожніх нотаток, описів дороги тощо. У більшості творів Є. Гребінка вживає поширений у літературі 1830-х років засіб невимушеної розмови з читачем. Апеляція до доброзичливого читача – один із улюблених Шевченкових оповідних прийомів. Водночас при тотожності арсеналу художніх засобів для прозаїків 1830–40-х років впадає в око низка подібностей між Т. Шевченком та Є. Гребінкою, досі не зауважуваних: ми не знайдемо такої кількості збігів між Т. Шевченком та жодним російським прозаїком, із якими прийнято порівнювати його повісті.

Проза Є. Гребінки – традиційна для свого часу. За окремими винятками Є. Гребінка моделює переважно курйозні випадки, комічні ситуації, що не в останню чергу забезпечило йому популярність серед тогочасних читачів. Проза Т. Шевченка за проблемно-тематичним рівнем рушила далеко вперед, хоч і пов'язана генетично з літературою 1830–40-х років. Т. Шевченко значно перевершує і Г. Квітку, і Є. Гребінку масштабом порушених проблем, водночас за майстерністю, формами нарації, художніми засобами та прийомами його проза перебуває в одному з ними типологічному ряді.

Спільність зацікавлень українською історією у Є. Гребінки ("Чайковский") і Т. Шевченка ("Близнецы", окремі моменти в інших повістях) істотно зближує їхню творчість. Низка перегуків між ними не випадкова, але говорити про запозичення Т. Шевченка з прози Є. Гребінки було би перебільшенням, радше йдеться про врахування, частково – засвоєння літературного досвіду попередника і водночас – прокладання власних шляхів у новій для письменника формі прозової російськомовної творчості.

Нині видається неможливим однозначно встановити генетичні зв'язки між прозовими творами обох митців, а також стверджувати свідомий характер відсилань до прози Є. Гребінки у повістях Т. Шевченка. З погляду загальної побудови Шевченкової прози важлива незаперечна інтертекстуальність наявних відсилань: численні пригадування мимоволі виникають в уяві реципієнта. Ясна річ, деякі з них можна реконструювати лише вірогідно, однак особливості поетики повістей дають для цього всі підстави: їхній художній світ відкритий для прочитання залюбленому в українську минувшину, національну культуру, письменство ідеальному читачеві, якого, власне, й передбачають та своєю чергою активно формують – як і в поезії, щоправда, менш потужно.

1. Білецький О. І. Російська проза Т. Г. Шевченка // Білецький О. І. Зібрання праць: У 5-ти т. – К., 1965. – Т. 2. 2. Білокін С. Євген Гребінка і "Кобзар" 1840 року // Прапор. – 1984. – № 3. 3. Бородін В. "...і Гребінка" // Літ. Україна. – 1962. – 13 березня. 4. Боронь О. Творчість Г. Квітки-Основ'яненка як претекст Шевченкових повістей // Слово і Час. – 2011. – № 5. 5. Брайко О. Роман Євгена Гребінки

- "Доктор" як соціальний наратив: текст та інтертекст // Слово і Час. – 2005. – № 3.
6. *Гребенка Е.* Романы, повести и рассказы: [В 8 т.]. – Спб., 1847. – Т. 4.
7. *Гребінка Є. П.* Твори: У 3-х т. – К., 1980. – Т. 1: Байки. Поезії. Оповідання. Повісті. 8. *Гребінка Є. П.* Твори: У 3-х т. – К., 1981. – Т. 2: Прозові твори 1841–1845.
9. *Гребінка Є. П.* Твори: У 3-х т. – К., 1981. – Т. 3: Повісті. Оповідання. Нариси. Статті. Рецензії. Листи. 10. *Деркач Б. А.* Євген Гребінка: Літ. портрет. – К., 1974.
11. *Жур П.* Літо перше. З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка. – К., 1979.
12. *Задорожна Л. М.* Євген Гребінка: Літ. постать. – К., 2000. 13. *Зубков С. Д.* Євген Павлович Гребінка. Життя і творчість. – К., 1962. 14. *Зубков С. Д.* Русская проза Г. Ф. Квитки и Е. П. Гребенки в контексте русско-украинских литературных связей. – К., 1979. 15. *Кирилюк Є.* Проза Євгена Гребінки // Життя й революція. – 1930. – № 2. 16. *Кодацька Л. Ф.* Художня проза Т. Г. Шевченка. – К., 1972.
17. *Опись* книгам, принадлежавшим Т. Г. Шевченко // Анісов В., Середа Є. Літо- пис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – 2-ге вид., доп. – К., 1976. 18. *Правдюк О.* Т. Г. Шевченко і музичний фольклор України. – К., 1966. 19. *Прийма Ф. Я.* Шевченко и русская литература XIX века. – М.; Ленинград, 1961. 20. *Росовецький С. К.* Тарас Шевченко і фольклор. – К., 2011. 21. *Русанівський М.* Шевченко і українська література першої половини XIX сторіччя // Наукові записки Київського державно- го університету ім. Т. Г. Шевченка. Збірник філологічного факультету № 1: Пам'яті Т. Г. Шевченка. – К., 1939. 22. *Сборник* украинских песен, издаваемый Михайлом Максимовичем. – К., 1849. – Ч. I. 23. *Украинские* народные песни, изданные Михаилом Максимовичем. – М., 1834. – Ч. I. 24. *Українські* народні думи: У 5 т. – К., 2009. – Т. 1: Думи раннього козацького періоду. 25. *Филипович П.* Шевченко і Гребінка // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – К., 1925. – Кн. 1/2.
26. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 2003. – Т. 3: Драматичні твори. Повісті. 27. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 2003. – Т. 4: Повісті. 28. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 2003. – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. "Букварь южнорусский". Записи народної творчості.